

УДК 281.9 (477)

Кобетяк А. Р.,

магістрант Національного університету “Острозька академія”

ПРОБЛЕМА НЕВИЗНАЧЕНОГО СТАТУСУ ТА ЮРИСДИКЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

У статті досліджено проблему юрисдикції УПЦ, яка склалася внаслідок невизначеності статусу УПЦ. Також проаналізовано офіційні документи РПЦ та УПЦ де йдеться про місце досліджуваної церкви серед православних церков світу. На прикладах зображено можливі варіанти виходу з канонічного прецеденту, який склався сьогодні в українському православ'ї.

Ключові слова: Українська православна церква, Статут УПЦ, автономія, автокефалія, Архієрейський собор.

Проблема неопределенного статуса и юрисдикции Украинской православной церкви

В статье исследована проблема юрисдикции УПЦ, которая сложилась в результате неопределенности статуса УПЦ. Также проанализированы официальные документы РПЦ и УПЦ где речь идет о месте исследуемой церкви среди православных церквей мира. На примерах показано возможные варианты выхода из канонического прецедента, который сложился сегодня в украинском православии.

Ключевые слова: Украинская православная церковь, Устав УПЦ, автономия, автокефалия, Архиерейский собор.

The problem of the indefinitestatus and jurisdiction of the Ukrainian Orthodox Church

The problem of the jurisdiction of Ukrainian Orthodox Church is shown in this article. This problem was formed as a result of ambiguity of Ukrainian Orthodox Church's status. The official documents of Russian Orthodox Church and Ukrainian Orthodox Church about the place of studied church among other orthodox churches in the world are analyzed. There are the examples of the possible solutions to a canonical precedent which exists now in Ukrainian orthodoxy.

Keywords: Ukraianian Orthodox Church, a Statute of Ukrainian Orthodox Church, autonomy, autocephaly, Hierarchical Council.

Сьогодні проблема роз'єднання православних церков в Україні є доволі актуальною для всього вселенського православ'я. Про це свід-

чать не лише власне українські обговорення зазначеного питання, а й підсумки останніх всеправославних зібрань та нарад. Так, на зібранні представителів Помісних церков на Фанарі 2008 р. одним з головних питань було становище православ'я в нашій державі. Варто зазначити, що останні роки не принесли жодних якісних змін, попри всі “намагання” самих церков та нинішнього глави держави створити єдину Українську православну церкву. Світове православне співтовариство розуміє, що головною проблемою релігійної ситуації в Україні є протистояння між УПЦ та УПЦ КП, які однаково декларують про необхідність об'єднання і взаєморозуміння, натомість продовжують вести політику, яка не сприяє міжцерковній згоді та стабільності в суспільстві.

У цьому протистоянні не останнє місце займає проблема невизначеного статусу УПЦ. Неясність питання юрисдикції архієреїв УПЦ, на що акцентують увагу ієрархи та віруючі УПЦ КП, на даному етапі є важливою причиною міжправославного непорозуміння.

Попри те, що дана проблема є надзвичайно важливою і актуальною, вона не є достатньо проаналізована та висвітлена в науковій літературі. Спеціальних монографій, присвячених означеній темі, немає, існують лише дотичні до теми юридичного підпорядкування дослідження О. Сагана, А. Колодного, В. Єленського, С. Здіорука, С. Жилука та деяких інших українських релігієзнавців, що вказує на необхідність її розробки. Крім того, на сьогоднішній день існує ще одна важлива проблема в даному питанні. В церковних канонах немає правила, яке б регулювало спосіб утворення автокефальних церков, що ускладнює вирішення остаточного статусу УПЦ.

Завданням статті є спроба проаналізувати проблему юридичного підпорядкування Української православної церкви, а також співставити питання її невизначеного статусу існуючими канонами православної церкви.

Звичайно, проблему юридичного підпорядкування УПЦ необхідно розглядати саме в контексті сучасного статусу церкви. Тому варто звернути увагу на процес виникнення та становлення даної релігійної організації.

На Архієрейському соборі РПЦ 1990 р. було прийняте “Положення про екзархати”, та внесені зміни до діючого Статуту РПЦ вже із новими поправками про Український та Білоруський екзархати. Дане “Положення...” прийняли для того, щоб на деякий час певною мірою задовольнити прагнення до незалежності українського народу і духовенства [1, с. 7]. Тоді ж вперше й з'являється назва “Українська православна церква”, а також створюється Синод екзархату, підзвітний Священному Синоду РПЦ [2, с. 10].

На Архієрейському соборі РПЦ, який проходив у Москві 25-27 жовтня 1990 р., найважливішим було питання про розширення самостійності УПЦ. Виходячи із звернення єпископату УПЦ та висновків Комісії Священного Синоду, Архієрейський собор РПЦ надав УПЦ статус незалежної і самостійної в управлінні, що обумовлювалося в документі “Визначення про УПЦ” (прийняте даним собором). Зокрема, в документі зазначалось, що “УПЦ надається незалежність і самостійність в її управлінні, предстоятель УПЦ обирається українським єпископатом і благословляється Московським патріархом: митрополит Київський і всієї України є постійним членом Священного Синоду РПЦ [3]”.

Про надання часткової незалежності для УПЦ говорить і офіційний лист, якого направив патріарх Алексій II міністрові юстиції України В. Онопенко, де стверджується: “УПЦ від жовтня 1990 р. канонічно є незалежною і повністю самостійною у своєму управлінні. Якої-небудь адміністративно-фінансової підзвітності Московській патріархії не існує. Московська патріархія не має жодних претензій на будь-яке рухоме чи нерухоме церковне майно Української православної церкви [4, с. 3]”. Пізніше патріарх також заявив, що Московська патріархія не отримує з України ні копійки і, навпаки, безкоштовно утримує в своїх школах майбутніх пастирів [5, с. 45].

Вже на першому Соборі УПЦ 22-23 листопада 1990 р. було прийнято Статут УПЦ, в якому обумовлювалась правова захищеність церковної громади та її майна [6]. Згодом Собор УПЦ (листопад 1991 р.) звернувся до патріарха Московського і Священного Синоду з проханням про надання статусу автокефалії, тобто повної незалежності для УПЦ. Натомість, на Архієрейському соборі РПЦ у даному проханні було відмовлено у зв'язку з тим, що не було однозначного погляду щодо даного питання на соборі в цілому та між українськими архієреями зокрема [7, с. 3-8].

Попри те, що у жовтні 1990 р. було розширено самостійність УПЦ, Російська православна церква продовжує втручатись у внутрішнє життя даної інституції. Так, за дорученням Синоду РПЦ, митрополит Харківський Никодим 27 травня 1992 р. зібрав у Харкові передсоборну раду, яка таємно була “перетворена” в Архієрейський собор УПЦ, на якому із порушеннями діючого Статуту та патріаршого Томоса УПЦ було обрано предстоятелем митрополита Володимира (Сабодана), який на той час був громадянином Росії [8, с. 218]. Крім того, спостерігається певний тиск з боку керівництва РПЦ на процес вирішення основних питань внутрішньоцерковного життя Української православної церкви, наприклад щодо вибору нових кандидатур у єпископський сан.

Доцільно зазначити, що у Статуті РПЦ, ухваленому на Архієрейському соборі 2000 р. та підтвердженому Помісним Собором РПЦ 2009 р., визначається, що “УПЦ є самоправною частиною РПЦ з правами широкої автономії. У своєму житті й діяльності вона керується Томом патріарха Московського і всієї Русі 1990 р. та Статутом Української православної церкви” [9].

Очевидно, що права, які отримала УПЦ в 1990 р., набагато ширші ніж права “місцевих автономій” (їх було надано патріархом Тихоном православному єпархія в Україні восени 1918 р.). Сьогодні УПЦ створює нові єпархії, висвячує єпископів, має свої ордени і т. ін. Де-факто вона є автономною, але з точки зору церковного права, – все тим же зібранням православних єпархій в Україні на чолі з митрополитом Київським.

Автономна церква (від гр. *autos* – сам, *nomos* – закон) у православ'ї – відносна самостійність церкви у внутрішньому управлінні. Межі автономної церкви устанавлюються угодою з автокефальною церквою, яка надає автономію для своєї “церкви-дочки” [10, с. 8]. Іншими словами, автономія – це певна невизначеність. Межі її компетенції визначаються, як правило, договором між “церквою-матір'ю” і “церквою-дочкою”.

В головному нормативно-правовому документі УПЦ, її Статуті, чітко вказано: “УПЦ є самостійною і незалежною у своєму управлінні та устрої. Найвищими органами церковної влади та управління УПЦ є Собор УПЦ, собор єпископів УПЦ та Священний Синод УПЦ на чолі з митрополитом Київським і всієї України” [9]. Тобто, додаток до поняття автономія “з широкими правами” означає певну сталу домовленість між церквами. Згідно Статуту УПЦ та зі слів Московського патріарха у листі-зверненні до міністра юстиції бачимо, що УПЦ не має жодної залежності, принаймні документально, від РПЦ. Предстоятель УПЦ митрополит Володимир (Сабодан) говорить, що зв'язок УПЦ з РПЦ полягає суто у євхаристичному єднанні. УПЦ лише поминає патріарха Московського на богослужіннях, при цьому предстоятель УПЦ поминається на рівні з патріархом титулом “Владика і Отець наш” [11, с. 5].

Виходячи з вище зазначеного, можемо зробити висновок, що згідно офіційних документів, УПЦ нікому не підзвітна, керується власним Священним Синодом, самостійно обирає свого предстоятеля, а її найвищим законодавчим, виконавчим і судовим органом є Архієрейський собор та Собор УПЦ [6].

З іншого боку, можна розглянути ще один нюанс у даному питанні. Предстоятель УПЦ митрополит Володимир є одним з восьми постійних членів Священного Синоду РПЦ. Звідси виходить, що він зобов'язаний виконувати всі рішення Синоду РПЦ, як його член, а разом з ним і всі

підпорядковані йому архієреї, тобто ієрархи УПЦ. Даний феномен не має а ні аналогів у світовій практиці, а ні жодного богословсько-канонічного чи правового обґрунтування.

Отже, постає логічне запитання відносно юрисдикції УПЦ: кому ж насправді підпорядковується ієрархія УПЦ – Москві чи Києву? Насправді на сучасному етапі існування церкви не можна дати однозначну відповідь, бо бачимо, що архієреї УПЦ зараз підпорядковуються і Москві, і Києву, але це підпорядкування має зовсім різний характер. Українські владики водночас є архієреями РПЦ і беруть участь в усіх Архієрейських і Помісних соборах, а також патріарх Московський може надавати їм певні загальноцерковні нагороди. Разом з тим, питання призначення, переміщення, висвячення, позбавлення сану і т.д., згідно усіх офіційних документів, вирішує виключно Київський митрополит і Синод УПЦ. Тобто українські архієреї мають право голосу в РПЦ, але підзвітні УПЦ. Те, що митрополит Володимир є, по-суті членом одночасно двох Синодів, – то це новий прецедент у православ'ї, який не має аналогів. До 2009 р. архієреї УПЦ не брали участь в засіданнях Синодів РПЦ у зв'язку з особливим статусом УПЦ. Лише на засіданні Священного Синоду РПЦ 31 березня 2009 р. було прийнято рішення викликати на засідання Синоду РПЦ єпископа з України – митрополита Донецького і Маріупольського Іларіона [12], що викликає нові запитання відносно статусу українських ієрархів.

В історії українського православ'я вже відомий прецедент, коли Київська митрополія була практично автономною в складі Вселенської патріархії. У XX ст. Вселенський патріарх неодноразово виступав із критикою подій 1686 р. (Київська митрополія перейшла до складу Московського патріархату). Так, у 1924 р. Вселенський патріарх Григорій VII в Томосі про дарування автокефалії Польської православної церкви писав: “Перше відділення від Нашого Престолу Київської митрополії й приєднання її до Московської церкви відбулося не по приписах канонічних правил” [13, с. 305]. Однак сам акт 1686 р. патріархом Григорієм VII не було анульовано.

Великий резонанс мала заява 2005 р. архієпископа Всеволода (Майданського), куратора “української політики” Константинопольського патріархату. На зустрічі із президентом В. Ющенком він заявив, що Вселенський патріархат ніколи не визнавав законності переходу Київської митрополії до складу Московського патріархату, тому Константинополь і донині продовжує вважати Україну своєю канонічною територією [14].

Зовсім недавно, в Києві, під час ювілейних святкувань, присвячених 1020-річчю Хрещення Київської Русі, Вселенський патріарх Вар-

фоломій І неодноразово називав Константинопольський патріархат “церквою-матір’ю” стосовно УПЦ. А 26 липня 2008 р. у своєму звертанні до українського народу, патріарх Варфоломій прямо назвав приєднання Київської митрополії до Московського патріархату анексією (незаконним) [14]. Тому серед варіантів вирішення української проблеми та зміни статусу УПЦ існують ідеї щодо підпорядкування Константинопольському патріархату. Такі думки лунають з боку окремих представників УАПЦ, УПЦ КП та представників Вселенської патріархії.

УПЦ потребує зміни статусу вже давно, адже можна залишатися в тісних стосунках з РПЦ будучи абсолютно незалежними. Крім того, за словами опонентів даної церкви, саме цей зв’язок з Москвою є каменем спотикання в процесі об’єднання українського православ’я. Тому постає логічне запитання: чому за час незалежності України, маючи достатню кількість єпископату, УПЦ не підніме питання про автокефалію на Архієрейському соборі РПЦ? Напевно тому, що не всі прагнуть даного розриву. Значна кількість єпископату з різних причин стоять на позиції єднання з Московською патріархією, і з їхньої точки зору це нормально, адже вони вчилися і були рукопокладені в архієрейський сан за такого режиму. Існують також мотиви пристосування, забезпеченості, стабільності тощо. Важливим фактором було те, що раніше проводилась жорстка кадрова політика в РПЦ, відбирались лише “вірні” кандидатури на єпископський сан, тому саме старше покоління єпископів УПЦ, особливо зі східних і південних регіонів країни виступає проти унезалежнення УПЦ. Перед останнім Помісним собором РПЦ (обрання патріарха Кирила), так і не було прийнято Резолюцію про постановку питання щодо незалежності УПЦ на Помісному соборі РПЦ через негативну позицію окремих архієпископів [15]. Тому для УПЦ прагнення автокефалії постало серединною лінією між тими представниками єпископату, духовенства й вірних, хто її жадає, й тими, хто відверто бореться за зняття з порядку даного питання.

Згідно з останніми статистичними даними Міністерства юстиції Російської Федерації, РПЦ та Державного комітету у справах національностей і релігії України, УПЦ фактично становить третину всієї Російської православної церкви, тому надати автокефалію для УПЦ було б згубною справою для самої РПЦ. Саме тому РПЦ вороже настроєна щодо відокремлення УПЦ. Патріарх Кирил під час візиту до України дав чітко зрозуміти, що в Україні вже є Помісна церква – УПЦ, в статусі якої ніхто нічого змінювати не збирається, відтак підтверджуються сильні позиції РПЦ в Україні. За таких обставин, в питанні щодо автономності УПЦ, молоді прогресивні єпископи та священники мають зайняти більш рішучу позицію.

Більшість сучасних релігієзнавців схилиються до думки, що автокефалія вже давно мала бути надана для УПЦ. Але в даному питанні існує ще одна важлива проблема. В церковних канонах, як вже зазначалось, немає чіткого правила, яке б регулювало спосіб утворення автокефальних церков. Перша Всеправославна нарада, що відбулася на о. Родосі в 1961 році, внесла до каталогу тем наступного Вселенського собору питання про автокефалію, й відтоді православна церква безуспішно працює над виробленням такого єдиного всеправославного установа. Патріарх України-Руси Філарет, який у свій час очолював всі делегації РПЦ на всеправославних зібраннях з цього питання, зазначає, що “існують різні діаметрально протилежні точки зору на те, як сформулювати даний канон, яким чином можна утворювати автокефальні церкви”. Очевидно делегації помісних церков, зібравшись вирішувати всеправославні проблеми, керувались інтересами насамперед власної церкви та мотивами суто політичними [16, с. 75].

Натомість в канонічному праві є обґрунтування, згідно з яким здобуття Україною незалежності мало б потягнути за собою і незалежність церкви. Про це говорять 17 правило IV Вселенського собору, 34 апостольське правило, 2 правило II Вселенського собору і ін. До згаданих правил апелювали і російські богослови (М. Заозерський, П. Гидулянов, О. Покровський та ін.) [15, с. 84], а також українські сучасні релігієзнавці, зокрема С. Жилук, О. Саган та ін. [16, с. 704].

Взоруочись на саму РПЦ, помічаємо в її історії певні прецеденти недотримання канонів церкви. Так, за дорученням Всеросійського собору 1918 р. патріарх Тихон ввів спосіб призначення місцєблєститєля за життє першоієрарха. Місцєблєститєлем патріаршого престолу став митрополит Сергій Страгородський (з 1943р. – патріарх). Такий спосіб не має прецедентів в історії Вселенської церкви і прямо суперечить канонам, які забороняють єпископам призначати собі наступників. Не випадково, у митрополита Сергія в 20-х рр. була сильна опозиція: “соловецькі архієреї”, “тригоріанський розкол”, “йосифляни”, Закордонна Російська православна церква. Всі вони, засуджуючи діяльність митрополита Сергія, не без підстав посилалися на порушення ним церковних канонів [15, с. 96]. Між тим, сьогодні про це мало хто згадує. Тоді це був новий канонічний прецедент, який спочатку викликав критику і непогодження, та сильна РПЦ це пододала. Чому ж даний приклад не можна використати для отримання автокефалії УПЦ? Можливо навіть спочатку хтось і скаже що це неканонічно, бо немає чіткого правила надання статусу автокефалії, зате це буде новим церковно-правовим прецедентом, на який згодом зможуть посилатися інші церкви, що прагнуть незалежності.

Отже, питання невизначено статусу та юрисдикції УПЦ поки що залишається неврегульованим. Є певні підстави стверджувати, що ним маніпулюють лише в політичних цілях, крім того воно не мало серйозних богословсько-полемічних обговорень. Питання юридичного підпорядкування УПЦ буде вирішене лише з остаточною зміною статусу релігійної організації і наданням їй автокефалії. На даний момент, згідно вищенаведених офіційних документів і заяв, всі кадрові і адміністративні питання мають вирішуватись саме в Києві, а не в Москві. Виходячи з цього для проголошення автокефалії необхідно скористатися тією правовою базою, яка існує згідно документів, і нарешті підняти питання про повну незалежність Української православної церкви. Хоча й немає чітко обумовлених канонічних правил для проголошення нової автокефальної церкви, але немає і заборони на це, а з історії навіть РПЦ бачимо, що існуючі канони православної церкви можна вдало співставити для досягнення певної мети, а то й взагалі створити певний правовий прецедент, який й би міг бути зразком для інших.

Список використаних джерел та літератури:

1. Постанови Архієрейського собору РПЦ 30-31 січня 1990 р. [Текст] // Православний вісник. – 1990. – № 4. – С. 6-9.
2. Положення про Екзархати Московського патріархату [Текст] // Православний вісник. – 1990. – № 4. – С. 9-12.
3. Определение Архиерейского собора РПЦ 25 – 27 октября 1990 года об УПЦ [Электронный ресурс]. – Электрон. дан. – Укр. православна церква : Офіц. веб-сайт. – Режим доступа : http://orthodox.org.ua/sobor_90/index.php, свободный. Загл. с экрана. – Язык рус.
4. Лист патріарха Московського і всієї Русі Алексія II міністру юстиції України В. Онопенко [Текст] // Православна газета. – 1994. – № 1. – С. 3-4.
5. Єленський В. Нація і релігія: Україна [Текст] // Людина і світ. – 2003. – № 6. – С. 39-48.
6. Статут про управління Української православної церкви [Електронний ресурс]. – Електрон. дан. – Укр. православна церква : Офіц. веб-сайт. – Режим доступу : http://orthodox.org.ua/uk/tserkva_i_derjava/religijne_zakonodavstvo/dokumenty_ukrainskoi_pravo_0, вільний. Назва з екрану. – Мова укр.
7. Из выступлений участников Архиерейского собора РПЦ (31 марта – 5 апреля 1992 г.) [Текст] // Журнал Московской патриархии. – 1992. – № 8. – С. 3-8.
8. Здіорук, С.І. Суспільно-релігійні відносини: виклики Україні XXI століття [Текст] / С.І. Здіорук. – К., 2005. – 551 с.
9. Устав Русской православной церкви [Электронный ресурс]. – Электрон. дан. – Русская православная церковь : Офиц. сайт отдела внешних церков.

связей. – Режим доступа : <http://www.mospat.ru/ru/documents/ustav/169/>, свободный. Загл. с экрана. – Языки рус., англ., греч., итал.

10. Релігієзнавчий словник [Текст] / За ред. професорів А. Колодного і Б. Ломовика ; Укр. асоціація релігієзнавців. – К. : Четверта хвиля, 1996. – 392 с.

11. Иваненко С. Блаженнейший Митрополит Владимир : “Наша Церковь – неотъемлемая часть Мирового православия” [Текст] // Столичные новости. – 2007. – № 5. – С. 4-7.

12. Журналы заседаний Священного Синода Русской православной церкви от 31 марта 2009 г. [Электронный ресурс]. – Электрон. дан. – Русская православная церковь : Офиц. сайт Московского патриархата. – Режим доступа : <http://www.patriarchia.ru/db/text/600732.html>, свободный. Загл. с экрана. – Язык рус.

13. Ісиченко Ігор. Історія Христової Церкви в Україні [Текст] / Ігор Ісиченко. – М. : Вид-во “Акта”, 2003. – 471 с.

14. Бурега В. Присоединение Киевской Митрополии к Московскому патриархату: Как это было [Электронный ресурс] / В. Бурега. – Электрон. дан. – Богослов.ru : Науч. богослов. портал. – Режим доступа : <http://www.bogoslov.ru/text/315141.html>, свободный. Загл. с экрана. – Язык рус.

15. Резолюція зібрання делегатів Української православної церкви на Помісний собор РПЦ (проект) [Електронний ресурс]. – Електрон. дан. – Киевская Русь : Жизнь в Церкви. – Режим доступа : <http://kiev-orthodox.org/site/churchlife/1887/>, вільний. Назва з екрану. – Мови укр., рос.

16. Жилюк С. Без апологетики. Витоки оновлення православної церкви в Україні [Текст] / С. Жилюк. – Житомир : “Полісся”, 2000. – 164 с.

17. Саган О. Вселенське православ'я: суть, історія, сучасний стан [Текст] / О. Саган. – К. : Світ Знань, 2004. – 912 с.